

Соціально-культурне середовище як чинник формування девіантної поведінки підлітків

Тетяна Вергель,

*магістранка кафедри психології,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: VerhelTL@krok.edu.ua*

Ірина Сингаївська,

*кандидат психологічних наук, професор, директор ННІ психології,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: irinas@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-6802-0081*

Соціально-культурне середовище відіграє вирішальну роль у формуванні поведінкових стратегій та ціннісних орієнтирів підлітків. Під впливом родинного оточення, освітнього середовища, груп однолітків та засобів масової інформації підлітки створюють власні моделі поведінки, які можуть або відповідати соціально прийнятним нормам, або суперечити їм.

Сім'я завжди була і залишається первинним соціальним осередком, де підліток формує свої перші уявлення про світ і себе. Однак у сучасному суспільстві функція сім'ї часто зазнає змін під впливом соціально-економічних обставин, особливо в умовах кризи або нестабільності. Часто батьки не в змозі забезпечити підліткам необхідний емоційний комфорт через зайнятість, економічні труднощі або власні психологічні проблеми. Як результат, підлітки можуть відчувати брак підтримки, що підштовхує їх до пошуку альтернативних форм соціалізації, іноді через асоціальні групи або девіантні практики [1]. Необхідно відзначити, що іноді у «забезпечених» родинах девіантна поведінка підлітків є наслідком надмірної уваги з боку батьків. Гіперопіка, яка позбавляє підлітка самостійності, може стати джерелом внутрішніх конфліктів, протестів і навіть агресії.

Шкільне середовище є другим за важливістю чинником, що впливає на формування особистості підлітка. Школа не лише навчає, але й виховує, формуючи у молодих людей соціальні норми та правила поведінки. Проте школа також може стати джерелом стресу та конфліктів, особливо якщо підліток не знаходить підтримки з боку вчителів або однолітків. Багато психологічних досліджень підтверджують, що булінг або соціальна ізоляція в шкільному середовищі можуть стати тригером для розвитку девіантної поведінки [2].

Однолітки відіграють ключову роль у формуванні особистості підлітка. У цьому віці діти шукають підтвердження своєї значущості та намагаються завоювати статус у соціальних групах. Важливість визнання та підтримки однолітків часто стає більшою, ніж визнання з боку дорослих. Як наслідок, підлітки, що відчують себе відчуженими або ізольованими в сімейному чи шкільному середовищі, прагнуть знайти свою нішу серед однолітків, навіть якщо це веде до ризикованої або девіантної поведінки [3].

Негативний вплив однолітків може включати схильність до вживання алкоголю, наркотиків, участь у кримінальній діяльності або інші форми девіацій. Групи однолітків часто діють за принципом «всередині групи», де девіантні практики стають способом самоствердження і отримання соціальної підтримки. Важливо, щоб молоді люди мали доступ до альтернативних, позитивних моделей соціалізації, які надавали б їм можливість отримати визнання та належність до групи через конструктивні дії.

Сьогодні медіа і соціальні мережі створюють новий вимір для соціалізації підлітків. Соціальні платформи, такі як Instagram, TikTok, YouTube, стають основним джерелом інформації та впливу для підлітків, формуючи їхні уявлення про успіх, красу, силу та популярність. Хоча медіа можуть слугувати інструментом позитивного впливу, надаючи доступ до освітнього контенту та корисних соціальних практик, вони також можуть мати зворотній бік. Поширення негативних моделей поведінки, пропаганда агресії, вживання алкоголю або наркотиків можуть стати руйнівними чинниками для психіки підлітка [4]. Завдяки медіа підлітки можуть створювати собі нереалістичні ідеали і порівнювати своє життя з «ідеальними» образами, представленими в інтернеті. Це часто призводить до емоційних порушень, таких як зниження самооцінки, депресія, соціальна тривожність. Медіаграмотність стає необхідною навичкою для сучасних підлітків, і завдання школи, батьків і суспільства – навчити молодь критично сприймати інформацію та уникати негативного впливу.

Роль психологічної підтримки в умовах сучасних викликів неможливо переоцінити. Психологічна підтримка є ключовим елементом профілактики девіантної поведінки у підлітків. Успішне виховання в умовах сучасних соціальних та культурних викликів вимагає тісної взаємодії між школою, родиною та суспільством. Важливим завданням психологів є навчання підлітків навичкам емоційного регулювання, саморефлексії та управління стресом [5]. Психологічні інтервенції повинні бути спрямовані на виявлення та корекцію ранніх ознак девіантної поведінки. Це може включати індивідуальні або групові консультації, створення безпечного простору для вираження емоцій та думок, а також залучення підлітків до соціальних програм, що сприяють їхньому самовираженню та самореалізації в позитивному руслі.

Щоб запобігти формуванню девіантної поведінки у підлітків, необхідно створити сприятливе соціально-культурне середовище, яке надає можливість для розвитку позитивних поведінкових патернів. Це включає розвиток емпатії та взаєморозуміння в родинному середовищі [6], забезпечення психологічної підтримки в школі та підвищення рівня медіаграмотності серед підлітків. Залучення молоді до соціально-орієнтованих програм і розвиток їхніх творчих та соціальних навичок також допоможе формувати позитивні моделі поведінки.

Успіх у профілактиці девіантної поведінки залежить від здатності суспільства вчасно реагувати на виклики, які ставить перед підлітками сучасний світ, і надавати їм підтримку у формуванні здорових та продуктивних соціальних стратегій.

Список використаних джерел

1. Вінс В. А., Торон О. С. Вплив сім'ї на формування девіантної поведінки в підлітків. *Вікова та педагогічна психологія*. 2023. Вип. 54. С. 69–71.
2. Растрюгіна А. Соціокультурне середовище як фактор актуалізації ідей педагогіки свободи. *Наукові записки. Серія: педагогічні науки. Випуск 102*. 2013. с. 86–90.
3. Мельник М. Усамітнення і самотність як фактори особистісного зростання на етапі отрочества та ранньої юності. *Збірник тез за матеріалами круглого столу «Усамітнення та самотність в житті особистості»*. Київ, 2020. С. 45–48.
4. Зелінська Т. Психологія особистісної амбівалентності в юнацькому віці : монографія. Суми: Університетська книга, 2015. 432 с.
5. Хохліна І.В., Сингаївська І.В. Психологічні особливості самооцінки дітей підліткового віку. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей II Міжнародної конференції (Київ, 20 листопада 2020 р.)*. К.: Університет "КРОК", 2020. С. 90–92.
6. Сингаївська І. В., Іванова О. В. Коучинговий підхід як інструмент для встановлення довірливих стосунків між батьками і підлітками. *Вчені записки Університету «КРОК», 2023. № 2 (70). С. 166–172. - DOI 10.31732/2663-2209-2022-70-166-172*